

بررسی حضور ایران در قاره آفریقا در عصر پهلوی دوم

۱ اردیبهشت ۱۴۰۱ ساعت ۱۲:۳۷

یکی از انگیزه‌هایی اصلی کشورهای آفریقایی برای برقراری روابط دیپلماتیک با حکومت پهلوی، دریافت کمک‌های اقتصادی بود. در این زمینه، مصر موفق شد در دوران انور سادات کمک‌های مالی فراوانی از حکومت پهلوی دریافت کند. سنگال نیز از این کمک‌ها بی‌بهره نبود. دوستی نزدیک امیرعباس هویدا، نخست وزیر ایران با عبود دیوف، نخست وزیر سنگال نقش مؤثری در روابط ایران و سنگال داشت....

روابط خارجی ایران با کشورهای آفریقایی پیشینه خوبی دارد، این پیشینه را می‌توان در زمان هخامنشیان و در مصر ردیابی کرد. موج دوم روابط ایران با آفریقا، بیشتر به شرق این قاره و به ویژه مهاجرت شیرازی‌ها به این منطقه برمی‌گردد. شیرازی‌ها کیلوا را به مرکز حکومت خود تبدیل کردند و جزیره زنگبار و شهرهای دیگر را گسترش دادند و حکومت‌هایی نیز در کومور و موزامبیک ایجاد کردند. در دوره قاجار نیز روابط از طریق کنسولگری ایران در مصر ادامه داشتند. دوره پهلوی و به ویژه پس از استقلال کشورهای آفریقایی قرار شد تا با ایجاد سفارت‌خانه در برخی از کشورها روابط خارجی با این قاره برقرار شود اما این روابط به دلیل مسائل ایدئولوژیک و روابط شخصی پهلوی دوم گسترش نیافت. در دوره پهلوی به برقراری روابط دیپلماتیک با کشورهای آفریقایی چندان توجه نمی‌شد، برای مثال در این زمان ایران فقط در نه کشور از این قاره نمایندگی سیاسی داشت. همچنین مجموعه معاهده‌های منعقد شده بین ایران و کشورهای آفریقایی شصت معاهده بود. در حالی که در همین زمان با شوروی ۸۵ معاهده بسته شده بود؛ به عبارت دیگر، شمار معاهده‌های بسته شده با شوروی از کل معاهده‌های بسته شده با قاره آفریقا بیشتر بود.

عوامل تاثیرگذار بر روابط خارجی ایران با کشورهای آفریقایی در عصر پهلوی دوم مطالعه درباره برقراری روابط با کشورهای آفریقایی در وزارت امور خارجه از اوایل سال ۱۳۴۳ شروع شد، سپس در مرداد همان سال هیئت‌هایی به اتیوپی، کنیا، تانزانیا، اوگاندا، ساحل عاج، نیجریه و سنگال سفر کردند. در آذر ۱۳۴۸ اداره ششم وزارت امور خارجه به مدیر کل سیاسی وقت پیشنهاد کرد که در کنیا و تانزانیا از کشورهای آنگولون در شرق و کشورهای ساحل عاج و سنگال از کشورهای فرانگولون در غرب آفریقا نمایندگی تاسیس و کمبود نیرو را در مرکز آفریقا تأمین کند. ۱ روابط سیاسی حکومت پهلوی با کشورهای آفریقایی بیشتر از زمینه‌های زیر متأثر بوده است:

الف: روابط شخصی شاه و اطرافیان با رهبران کشورهای آفریقایی

شاه با هایله سلاسیپادشاه اتیوپی و حبیب بورقیبه روابط دوستانه داشت. همچنین ازدواج وی با فوزیه، خواهر پادشاه مصر، در ایجاد روابط نزدیک با این کشورها بسیار مؤثر بود. ۲

بنا بر این، برخی کشورهای آفریقایی به جهان غرب به ویژه آمریکا و همسویی حکومت پهلوی با آنها برای مثال شاه برای تقویت رژیم حاکم بر سومالی در برابر حکومت کمونیستی «هایله ماریام» در اتیوپی، کمک‌های بسیاری کرد که سبب قطع روابط دیپلماتیک ایران با اتیوپی و کنیا شد و اغلب کشورهای آفریقایی را نسبت به حکومت ایران بدبین کرد. یا همکاری‌های گسترده سیاسی و اقتصادی با رژیم نژادپرست آفریقای جنوبی که در روابط دو کشور مشهود است. کنت کائوندا، رئیس جمهور پیشین زامبیا، چندین بار خاطره‌ای را برای هیئت‌های ایرانی تعریف کرد که پس از پیروزی انقلاب اسلامی به آن کشور سفر کردند. او می‌گفت: «یکی از سیاستهای کشورهای خط مقدم تماس با کشورهای دوست آفریقای جنوبی بود. در این تماسها سعی می‌شد این کشورها تشویق شوند که از فروش نفت به حکومت نژادپرست و ادامه همکاریهای اقتصادی با آن رژیم اجتناب ورزند. در این مورد، قرار شد نماینده‌ای نیز به ایران گسیل شود. این نماینده در جده منتظر ویزای ایران بود که مقامات ایرانی به او پیغام دادند اگر برای تفریح و سیاحت می‌خواهد به ایران سفر کند، عزیمت او بلامانع است. اما اگر قصد مذاکره در خصوص عدم فروش نفت به آفریقای جنوبی را دارد، بهتر است از سفر به ایران منصرف شود. این خاطره نشان‌دهنده تعهد حکومت پهلوی نسبت به پشتیبانی از دولت آپارتاید است.

گرایش‌های غرب‌گرایانه حکومت پهلوی در روابط ایران و الجزایر در دوران هواری بومدین نیز خدشه ایجاد کرد. دولت شاه با مواضع مترقی دولت انقلابی الجزایر، به ویژه حمایت این دولت از نهضت‌های آزادیبخش مخالف بود و با وجود میانجیگری بومدین بین ایران و عراق در ماجرای حاکمیت ایران بر اروندرود، روابط ایران و الجزایر کماکان محدود باقی ماند. ۳

پاهمیت استراتژیک اقتصاد و فرهنگی

در پاره‌ای موارد اهمیت استراتژیک اقتصادی و فرهنگی برخی از کشورهای آفریقایی نیز در گسترش روابط ایران با این کشورها مؤثر بوده است. برای نمونه، قرار گرفتن مصر در کنار سه قاره آسیا و آفریقا و اروپا و همسایگی با دریای مدیترانه و سرخ، اهمیت ژئوپلیتیک ویژه‌ای برای این کشور ایجاد کرده بود که براساس آن بیشتر کشورهای جهان از جمله دولت ایران به برقراری روابط با قاهره تمایل داشتند. پیوندهای فرهنگی به ویژه پس از ظهور اسلام و به قدرت رسیدن فاطمیان در مصر، همواره سبب ایجاد روابط فرهنگی میان دو ملت ایران و مصر شده و پشتوانه‌ای برای همکاری‌های سیاسی و اقتصادی دو کشور بوده است. ۴ یکی از انگیزه‌هایی اصلی کشورهای آفریقایی برای برقراری روابط دیپلماتیک با حکومت پهلوی دریافت کمک‌های اقتصادی بود. در این زمینه، مصر موفق شد در دوران انور سادات کمک‌های مالی فراوانی از حکومت پهلوی دریافت کند. سنگال نیز از این کمک‌ها بی‌بهره نبود. دوستی نزدیک امیرعباس هویدا، نخست‌وزیر ایران با عبود دیوف، نخست‌وزیر سنگال، نقش مؤثری در روابط ایران و سنگال داشت. در این دوران هویدا دوبار به سنگال سفر کرد و عبود دیوف نیز دوبار به ایران آمد. در ۱۸ خرداد ۱۳۵۳ پس از امضای یک موافقت‌نامه مالی، پرداخت کمک‌های مالی ایران به سنگال آغاز شد. حبیب بورقیبه، وزیر امور خارجه وقت تونس نیز در سایه دوستی با اردشیر زاهدی، داماد شاه و وزیر امور خارجه وقت ایران، موفق شد از ایران وام بگیرد. برخی دیگر از کشورهای آفریقایی نظیر ماداگاسکار نیز به قصد دریافت کمک به ایران نزدیک شدند و در نهایت به هدف خود رسیدند. ۵

جمع بندی

در مجموع باید گفت که قاره‌های آفریقا جایگاه مهمی در سیاست خارجی حکومت پهلوی نداشت و تنها برخی از کشورهای آن به دلیل انگیزه‌های یاد شده در مقاطع معینی روابط صمیمانه‌ای با دولت ایران داشتند و شاید بتوان گفت که دوران پهلوی دوران فترت سیاست خارجی ایران با آفریقا بوده است. با وجود تاریخ طولانی روابط ایران و آفریقا که پیشینه آن به زمان داریوش هخامنشی بر می‌گردد، شناخت این روابط منحصر به مناطق شمال و شرق آفریقا بوده است. مطالعه در زمینه برقراری روابط با کشورهای آفریقایی در وزارت امور خارجه از اوایل سال ۱۳۴۳ شروع شد و در آذر ۱۳۴۸ اداره ششم وزارت امور خارجه به مدیرکل سیاسی وقت پیشنهاد کرد که در کنیا و تانزانیا از کشورهای آنگولوفون در شرق و کشورهای ساحل عاج و سنگال از کشورهای فرانگولوفون در غرب آفریقا نمایندگی تأسیس کند. اما روابط با قاره آفریقا در اولویت نبود و سه عامل؛ یعنی روابط شخصی شاه و اطرافیانش با رهبران کشورهای آفریقایی، گرایش و همسویی برخی کشورهای آفریقایی به جهان غرب و به ویژه آمریکا و اهمیت استراتژیک کشورهای آفریقایی در برقراری روابط نقش ایفا می‌کرد. به همین دلیل ایران پیش از انقلاب تنها در نه کشور این قاره نمایندگی سیاسی داشت که کشورهای همسوی با غرب در سیاست خارجی ایران اولویت داشتند.

پی نوشتها:

۱. پاک‌آیین، محسن، سیاست و حکومت در آفریقا، چ اول، تهران: نقطه، ۱۳۷۷، ص ۷۰
۲. همان، ص ۷۵
۳. امینی علی‌رضا، تاریخ روابط خارجی ایران در دوران پهلوی، چ اول، تهران: صدای معاصر ۱۳۸۸، ص ۴۵
۴. همان، ص ۶۰
- ۵- جاجرمی کاظم، تأثیر و نفوذ متقابل ایران و آفریقا و لزوم احیای مطالعات آفریقایی، ج ۱، در اولین همایش روابط فرهنگی تمدنی ایران و آفریقا، چ اول، تهران: مرکز مطالعات آفریقا، ۱۳۸۰، ص ۶۷

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/48699/دوم-پهلوی-عصر-آفریقا-قاره-ایران-حضور-بررسی/>